

Стаття надійшла до редакції 30.10.2023 р.
Перевірено на плагіат 02.10.2023 р.
унікальність – 100%

<https://doi.org/10.17721/StudLing2023.23.32-40>

УДК 811.112.2'42

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Валентина Михайлівна Коваленко, vm.kovalenko@kubg.edu.ua

*канд. філол. наук, доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка*

Олена Іванівна Федотова, o.fedotova@kubg.edu.ua

*канд. філол. наук, доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка*

У статті висвітлюються характерні риси наукових текстів (статей) у двох мовах: німецькій та українській. Детально описуються особливості і закономірності функціонування наукових статей з огляду на взаємодію мовних та позамовних чинників. Специфіку наукового тексту складає особлива роль та функція мови, яку вона відіграє в процесі набуття, зберігання та передачі наукових знань.

Когнітивно-інформаційна природа наукового тексту проявляє себе через сутність і функції мовного знака (слова, речення, тексту), котрий виступає посередником-медіатором у процесі наукової комунікації, фіксуючи виділені сукупною суспільною практикою суттєві властивості певного об'єкта, явища або ситуації.

Наукова стаття належить до індивідуалізованих наукових жанрів, оскільки автор, узагальнено відображаючи реалії дійсності, одночасно надає їм оцінку їх та аргументує її, тим самим втягуючи читача у сферу своїх евалюацій.

Специфічність жанру наукової статті створюється також за рахунок її пізнавально-комунікативної спрямованості, що відбиває семантико-сміслова структура статті, її фактологічна та оцінна інформативність.

Науковий текст (стаття) в німецькій та українській мовах має низку спільних ознак. До них відносяться основні смислові категорії – інформативність та аргументативність, на основі яких визначаються когнітивні та комунікативні

характеристики тексту. Відмінними рисами наукових текстів у двох мовах виступають: домінуючий вид інформації, способи аргументації та особливості мовної реалізації.

Ключові слова: наукова комунікація, науковий текст, наукова стаття, мовний знак, фактологічна інформація, оцінна інформація, інформативність, аргументативність, мовна реалізація.

CHARACTERISTICS OF GERMAN AND UKRAINIAN SCIENTIFIC TEXTS

Valentyna M. Kovalenko, vm.kovalenko@kubg.edu.ua

*PhD, Associate Prof.
Borys Grinchenko Kyiv University*

Olena I. Fedotova, o.fedotova@kubg.edu.ua

*PhD, Associate Prof.
Borys Grinchenko Kyiv University*

The article highlights the characteristic features of scientific texts (articles) in two languages: German and Ukrainian. The peculiarities and regularities of the functioning of scientific articles are described in detail in view of the interaction of linguistic and non-linguistic factors. The specificity of a scientific text is the special role and function of language, which it plays in the process of acquiring, storing, and transmitting scientific knowledge.

The cognitive-informational nature of the scientific text focuses the main functions of the language sign, acting as an intermediary-mediator in the process of scientific communication. Cognition with the help of language is carried out through a linguistic sign (word, sentence, text), in the meaning of which the essential properties of an object, a situation, highlighted by collective social practice, are recorded.

A scientific article belongs to individualized scientific genres, since the author, reflecting the phenomena and objects of reality, simultaneously evaluates and argues for them and thereby draws the reader into his valuable sphere.

The specificity of the genre of the scientific article – its cognitive and communicative orientation – is reflected in the semantic structure of the article, namely, the presence of factual and evaluative informativeness. A scientific text (article) in German and Ukrainian has a number of common features. They include the main

semantic categories – informativeness and argumentativeness, on the basis of which the cognitive and communicative characteristics of the text are determined. Distinctive features of scientific texts in two languages are: the dominant type of information, methods of argumentation, and features of linguistic implementation.

Key words: *scientific communication, scientific text, scientific article, lingual sign, factual information, evaluative information, informativeness, argumentativeness, language implementation.*

Вступ. Загальною тенденцією, яка характеризує лінгвістику XXI-го століття, є зміна ціннісних орієнтацій та її гуманізація: системно-структурна парадигма науково-лінгвістичного знання, орієнтована на мову як «річ у собі», поступилася місцем парадигмі антропологічній, у рамках якої мірою всіх речей виступає людина. Цим пояснюється актуальне у наш час вивчення мисленневих процесів та соціально значущих дій людей, які особливим чином експлікуються в текстах наукової комунікації. Наукові тексти відображають прояв ментальних здібностей людини, які направлені на набуття, переробку і зберігання інформації, на пізнання й оцінку навколишнього світу та самої себе в цьому світі.

Наше дослідження виконане у руслі когнітивно-комунікативних студій.

Критичний огляд літератури. Всебічному аналізу наукового тексту присвячені праці багатьох сучасних дослідників [Бариш 2000, Колегаєва 2012, Радзівська 1998, Синиця 2004, Eggs 1996, Zhao 2021]. Левова частка цих робіт присвячена вивченню лінгвальних засобів наукової комунікації. Текстотвірні функції мовних одиниць різних рівнів постали предметом наукових розвідок в роботах В. Бухбіндера, А. Вейзе, І. Харитонової та ін. Основні категорії тексту та дискурсу висвітлені в роботах відомих зарубіжних мовознавців (Т. Ван Дейк, В. Дресслер, Г. Майерс, Р. Харвег, П. Хартман, Я. Петефі).

Метою цієї статті є спроба описати та проаналізувати характерні риси наукових текстів двох мов на рівні їх смислової структури.

Методологія дослідження. Специфіку відносин мови та наукового тексту створює когнітивна функція мови, яку вона відіграє в процесі набуття, зберігання та передачі наукових знань. Евристична роль мовного вираження знань залежить від способу та форми їх матеріалізації. Одним із основних засобів мовного представлення спеціальних знань є наукові тексти, які створюються для того, щоб, по-перше, забезпечити спілкування в процесі професійно-наукової діяльності і, по-друге, оптимізувати розвиток наукового

пізнання світу. Таким чином, будь-який науковий текст має когнітивно-інформаційну природу [Широков, 2022, с. 6] і виступає в якості посередника-медіатора в процесі наукової комунікації. Пізнання за допомогою мови здійснюється через мовний знак (слово, речення, текст), у значенні якого фіксуються виділені сукупною суспільною практикою соціуму суттєві властивості того чи того об'єкта, явища, ситуації. Кодування у формі мовного знака осмисленого людиною досвіду робить можливою передачу інформації від одного носія до другого та збереження її в часі та просторі. За допомогою смислової сторони мовного знака будь-якого рівня мовної системи суспільний досвід передається від одного суб'єкта до іншого, відбувається привласнення цього досвіду. План значення мовного знака в цьому випадку виступає як сполучна ланка між процесами узагальнення та спілкування. Даючи константну назву елементам уявлення про світ, знак повторюється, і тим самим обмежує різноманітність світу, перетворюючись на потужний інструмент пізнання. Пізнавальна функція мови, таким чином, постає невід'ємною від його репрезентативної функції, в чому й полягає основна відмінність мови від інших семіотичних систем.

Виклад основного матеріалу. Базовими одиницями, які зберігають і акумулюють в соціальній пам'яті суспільне знання, виступають поняття (елементарні та складні). Завдяки поняттям здійснюється узагальнення та мисленнєве виділення певного класу предметів, явищ, ситуацій за їх відмінними прикметами, завдяки чому реалізується організуюча роль омовлених понять як відображення ієрархічної класифікації системи знань. Зміст та форма знання виступають як два взаємозв'язаних рівня відображення дійсності – образний та знаковий. Цим, в свою чергу, визначаються і два рівня існування самого знання. Через мовний знак, перш за все, здійснюється ідентифікація і конкретизація предметів та явищ позамовної дійсності, завдяки чому вони стають об'єктами пізнання. Економна форма конвенціонального мовного знака виступає як засіб їх об'єктивації, що є необхідною умовою для наукового мислення. Об'єктивована форма мовного знака дозволяє предметам та явищам позамовної дійсності стати надбанням наукової комунікації. Забезпечуючи ефективність комунікації в спеціальних сферах і виконуючи функцію репрезентації конкретних наукових знань, мовні знаки набирають методологічної значущості в процесі пізнання. Це пояснюється, передусім, тим, що форма знання як змістовна форма, будучи інваріантною за своєю суттю, може вступати у відносини з іншим змістом і

здатна розвиватися за своїми власними законами, навіть випереджати у своєму розвитку існуючий зміст. Ідею про активну роль мови в процесі пізнання висунув Вільгельм фон Гумбольдт [Humboldt 1963, с. 20], який сформулював найважливіше положення про те, що мови є не тільки засобом вираження вже пізнаної істини, а, що більше, засобом відкриття раніше невідомих сенсів.

У цьому контексті особливої значимості набуває дослідження наукової статті як одного із різновидів наукової комунікації. Наукова стаття належить до індивідуалізованих наукових жанрів, оскільки автор, узагальнено відображаючи реалії дійсності, одночасно надає їм оцінку та аргументує її, тим самим втягуючи читача у сферу своєю ціннісної шкали.

Традиційна схема «автор – текст – реципієнт» уточнюється поняттям «ментальність автора», яка є домінантним параметром, що відображає проявлення інтелектуальних і соціальних характеристик людини, побудову концептуальної картини світу та її оцінку. Інша специфіка жанру наукової статті – її пізнавально-комунікативна спрямованість – характерним чином відображається в семантико-смісловій структурі статті, адже та чи та стаття завжди присвячена певній науковій проблемі. Фактологічна інформативність притаманна більшості наукових статей, де автор основну увагу приділяє наведенню важливих під його кутом зору наукових фактів у їх взаємозв'язках і взаємозалежностях. Оцінна ж інформація є вирішальною для статей полемічного характеру. Шкала оцінки лежить між полюсами “так” (ствердження наукового факту) – “ні” (заперечення факту). Між ними знаходиться “нуль” (факт не має значення). Німецький лінгвіст Ек. Еггс [Eggs 1996, с. 622] визначає ці відносини як “...einfache pro/contra – Alternative, die durchaus mit einer differenzierten Stellungnahme vereinbar ist”. На основі аналізу низки наукових статей, вилучених із науково-популярних видань німецькою та українською мовами, присвячених філологічній тематиці, спробуємо окреслити загальні типологічні риси цих текстів та визначити їхні специфічні ознаки.

В обох мовах найпоширенішою формою текстів є тексти-міркування з елементами опису, в яких автор послідовно зазначає головні факти змісту, описуючи їх, наприклад у такий спосіб: *Seine abschließende Nennung verschiedener bereits in den „Geschichtlichen Grundbegriffen“ enthaltener und heute noch relevanter Begriffe umfasst „Gleichheit“, „Arbeit“, „Bildung“, „Bürger“ usw., aber auch ‚neue‘ Begriffe, von „Bild“, „Bürokratie“, „Geschlecht“ über „Glaube“, „Islam“, „Judentum“, „Kommunikation“ bis zu*

„Konstruktion“, „Medien“, „Religion“, „Rundfunk – «Його останній перелік термінів, які вже увійшли до списку «Основних історичних термінів», але є важливими і сьогодні, охоплює різноманітні поняття, наприклад «рівність», «робота», «освіта», «громадянин» тощо, а також «нові» терміни, такі як «імідж», «бюрократія», «гендер», а далі «віра», «іслам», «юдаїзм», «комунікація», «конструкція», «медіа», «релігія», «радіомовлення». Або в українській мові *Тому видається доцільним перевірити зв'язок встановлених “абсолютних” критеріїв істинності з типом знання, встановити типологію лінгвістичних знань, ...*

Наступною спільною рисою наукових статей в обох мовах є їх аргументативність. Зважаючи на когнітивно-комунікативну природу цих текстів є всі підстави вважати категорію аргументативності та фактуальності їх основними доміантними параметрами. Процес аргументації в науковій комунікації має особливу інтенціональність та відповідну структуру, до якої входять: наукова теза або тези (рідше гіпотеза), аргументи та висновки. Теза виступає центральною одиницею процесу аргументації та смислотвірним компонентом наукової статті. Вона концентрує основну інформацію тексту і може бути представленою в компактній або розширеній формі. Наприклад, *Gerade die modernen Theorien der Semantik aber fundieren die Lernendenlexikographie auf linguistischer Ebene und können helfen, das Problem zu lösen. In diesem Sinne stellt sich nun die Frage, inwiefern die semantische Theoriebildung einen Beitrag zu einer solchen Fundierung der Lernendenlexikographie leisten kann* – «Однак саме сучасні теорії семантики обґрунтовують доцільність існування лексикографії для навчальних цілей, спираючись на лінгвістичний рівень, і можуть допомогти вирішити проблему. У цьому сенсі постає питання, якою мірою розвиток семантичної теорії може сприяти створенню такої лексикографії для здобувачів освіти».

Аргументи переконують в істинності тези, обґрунтовують доцільність її висування та прийняття. Вибір тез, їх компонування, мовне втілення мають поліфункціональний, варіативний характер і залежать від соціально-ментальної парадигми автора та логіко-наукової спрямованості тексту. Ще однією спільною рисою текстів в обох мовах є склад аргументів, які автори найчастіше використовують у статтях: доказ, спростування, пояснення, підтвердження та інші. Доміантну позицію в цій низці займає доказ. Через нього автор обґрунтовує істинність наукового факту і доводить достовірність знання. В спростуванні констатується помилковість або слабкі місця інших

тез. Пояснення розкриває суттєві характеристики тези та показує причиново-наслідкові відносини у царині наукових фактів. У підтвердженні наводяться додаткові факти та положення, які доповнюють доказовість та достовірність основної тези, наприклад: *Der Prototypensemantik liegt vor allem die Erkenntnis zugrunde, dass traditionelle Kategorisierungsverfahren, welche in Bezug auf die Bedeutung von Wörtern von diskreten Kategorien ausgehen, nicht der Realität der menschlichen Kognition entsprechen.* – «Семантика прототипу базується насамперед на усвідомленні того, що традиційні методи категоризації, які розглядають значення слів як дискретні категорії, не відповідають реальності людського пізнання».

Відмінними ознаками наукових статей в обох мовах є принципи та способи аргументації, компонування аргументів, висування того чи іншого аргументу на перший план та мовні засоби їх вираження. Доказ в наукових статтях німецької мови має констативний характер, який набуває більшої імперативності, ніж в українській. Так, напр. *Ein Prototyp oder ein prototypisches Mitglied ist grundsätzlich eine holistische Vorstellung und damit nicht als eine Summe bestimmter Einzelteile (Komponenten) zu konzeptualisieren* – «Прототип або типовий член є принципово комплексним поняттям і тому не може бути концептуалізований як сума окремих складових частин (компонентів)».

Форма категоричності німецької наукової статті визначається порядком викладення наукової інформації, де розрізняється загальний та конкретний план міркування. Простежується також категоричність у формулюванні наукових положень *Es bleibt festzuhalten, dass die vertikale Dimension keine lineare Merkmalspezifizierung von oben nach unten aufweist, denn die Basisebene als mittlere Ebene weist die konkreteste Merkmalverteilung auf* – «Залишається остаточно зауважити, що вертикальна шкала не має лінійної специфікації ознак зверху вниз, оскільки базовий, тобто середній рівень, має найбільш конкретний розподіл ознак».

В українських наукових текстах доказ має дещо іншу «тональність», а саме, він не має беззаперечної імперативності. Доказ подається в експлікативній формі, яка дозволяє досить виразно реалізувати розгортання міркування, а також взаємозв'язки між загальним знанням та окремими його компонентами. На перший план виходить не категоричність автора, а його спроба запропонувати читачеві знайти разом правильне рішення, наприклад: *Беручи до уваги ці тлумачення, пропонуємо виокремити чотири типи одиниць метамови: 1) ідентичні до мови опису (терміни та їхні визначення); 2) утворені на перетині метамови та мови-об'єкта (як у теорії зміст –*

текст Олександра Жолковського та Ігора Мельчука для побудови моделей природної мови); 3) фрагменти природної мови (наприклад, семантичні примітиви) та 4) без спільних для метамови та мови-об'єкта елементів. Виразну відмінність у наукових статтях обох мов складає модус лінгвалізації інформативності, аргументації та висновків. Але це питання потребує окремого вивчення і стане предметом розгляду в наступній статті.

Висновки. Отже, наведені факти та міркування дають підстави стверджувати, що науковий текст в німецькій та українській мовах має ряд спільних ознак, до яких відносяться його основні смислові категорії – інформативність та аргументативність, на основі яких визначаються когнітивні та комунікативні характеристики тексту. Відмінними рисами наукових текстів у двох мовах виступають: домінуючий вид інформації, способи аргументації та особливості мовної реалізації.

Література:

1. Бариш, І. «Етнолінгвістичні аспекти наукової комунікації». *Мовознавство* 1 (2000): 21–31.
2. Колегаєва, І. «Текст і мегатекст як члени єдиної комунікативної родини.» *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи* (2012): 170–178.
3. Радзівська, Т. Текст як засіб комунікації (1998): 194.
4. Синиця, І. «Діалогічність у науковому тексті». *Мовознавство* 2-3 (2004): 55–60.
5. Широков, В. «Зміна парадигмального вектора сучасного мовознавства: деякі методологічні міркування». *Мовознавство* 6 (2022): 6–16.
6. Eggs, Ek. «Strukturen der Argumentation in Fachtexten». *Fachliche Textsorten. Komponenten – Relationen – Strategien* (1996): 618– 637.
7. Hoffmann, L. «Fachtextsorten in der Fremdsprachenausbildung». *Fachsprache* (1992): 141–149.
8. Humboldt, W. *Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung* 3 (1963).
9. Zhao, J. *Wissenschaftliche Texte: universell oder kulturspezifisch?* (2021). URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/ifdck-2021-2001/html>

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. *Mehrsprachigkeit im Ruhrgebiet* (2016), URL: https://duepublico2.uni-due.de/servlets/MCRFileNodeServlet/duepublico_derivate_00072799/UNIKATE_2016_049.pdf
2. Pichler, A. «Die Prototypensemantik als Möglichkeit der fremdsprachendidaktischen Lexikographie.» *Ein Vorschlag der prototypenbasierten Bedeutungsbeschreibung für kulturbasierte Wörterbucheinträge* (2021). URL: <https://www.redalyc.org/journal/6645/664572199005/html/>